

ОСОБЛИВОСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

PECULIARITIES OF THE INTERDISCIPLINARY APPROACH IN CONTEMPORARY COGNITIVE LINGUISTICS

Демидюк О.Б.,

orcid.org/0000-0001-5787-5156

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Нікіфорова С.М.,

orcid.org/0000-0002-5471-6835

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Лук'янова Г.В.,

orcid.org/0000-0001-9862-5989

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглядаються особливості міждисциплінарного підходу в когнітивній лінгвістиці як одному з провідних напрямів сучасного мовознавства. Акцентується увага на тому, що когнітивна лінгвістика, перебуваючи на перетині таких наук, як психологія, нейронауки, філософія, культурологія та інформатика, активно інтегрує їхні методології та термінологічний апарат. Це дозволяє розглядати мову не лише як систему знаків, а як складний когнітивний механізм, що бере участь у формуванні, збереженні та передачі знань, у конструюванні індивідуальних і колективних смислів, а також у відтворенні культурних моделей. У статті простежується, що ключові концепції когнітивної лінгвістики виконують функцію об'єднувальних рамок, які поєднують лінгвістичну, психологічну й культурологічну перспективи. Показано, що міждисциплінарність водночас відкриває нові можливості та породжує низку проблем: методологічну нечіткість, варіативність інтерпретацій базових понять, а також труднощі у визначенні меж когнітивної лінгвістики як окремої галузі знання. Проаналізовано сучасні наукові підходи до інтеграції різних дисциплін у межах когнітивної парадигми. Окремо окреслено перспективні напрями подолання методологічних суперечностей, серед яких систематизація термінологічного апарату, розвиток інтегрованих дослідницьких моделей і формування уніфікованих критеріїв аналізу. Проведене дослідження підтвердило, що міждисциплінарність є визначальною ознакою сучасної когнітивної лінгвістики, оскільки поєднання методів гуманітарних і природничих наук дає змогу розглядати мову як багатовимірний когнітивний і культурний феномен. Інтеграція з технологіями штучного інтелекту відкриває нові можливості для моделювання когнітивних процесів і мовної поведінки, що підкреслює практичний потенціал галузі. Перспективними напрямками подальших розвідок є розширення експериментальних досліджень, а також активне впровадження когнітивних підходів у штучний інтелект, аналіз дискурсу та міжкультурну комунікацію. Усвідомлення й подолання методологічних викликів на перетині дисциплін стане запорукою подальшого розвитку когнітивної лінгвістики як цілісної наукової парадигми.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, психологія, міждисциплінарність, когнітивні механізми, компетентність.

The article examines the features of the interdisciplinary approach in cognitive linguistics as one of the leading directions of modern linguistics. It emphasizes that cognitive linguistics, being at the intersection of such sciences as psychology, neuroscience, philosophy, cultural studies, and informatics, actively integrates their methodologies and terminological apparatus. This makes it possible to consider language not only as a system of signs but also as a complex cognitive mechanism involved in the formation, preservation, and transmission of knowledge, in the construction of individual and collective meanings, as well as in the reproduction of cultural models. The article demonstrates that the key concepts of cognitive linguistics function as unifying frameworks that combine linguistic, psychological, and cultural perspectives. It is shown that interdisciplinarity simultaneously opens up new opportunities and generates a number of problems: methodological vagueness, variability in the interpretation of basic concepts, as well as difficulties in defining the boundaries of cognitive linguistics as a separate field of knowledge. Modern scientific approaches to the integration of different disciplines within the cognitive paradigm are analyzed. Particular attention is paid to the prospects for overcoming methodological contradictions, including the systematization of the terminological apparatus, the development of integrated research models, and the formation of unified criteria of analysis. The study confirmed that interdisciplinarity is a defining feature of modern cognitive linguistics, since the combination of methods of the humanities and natural sciences makes it possible to view language as a multidimensional cognitive and cultural phenomenon. Integration with artificial intelligence technologies opens new possibilities for modeling cognitive processes and language behavior, which emphasizes the practical potential of the field. Promising directions for further research include the expansion of experimental studies, as well as

the active implementation of cognitive approaches in artificial intelligence, discourse analysis, and intercultural communication. Awareness and overcoming of methodological challenges at the intersection of disciplines will be the key to the further development of cognitive linguistics as a coherent scientific paradigm.

Key words: cognitive linguistics, psychology, interdisciplinarity, cognitive mechanisms, competence.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть когнітивна лінгвістика сформувалася як один із провідних напрямів сучасного мовознавства, що ґрунтується на ідеї нерозривного зв'язку мови з мисленням, свідомістю та пізнавальними процесами людини. Особливістю цього напрямку є його міждисциплінарна природа. Когнітивна лінгвістика активно взаємодіє з психологією, психолінгвістикою, нейронауками, філософією, антропологією, культурологією, інформатикою та іншими галузями знання.

Однак така широка інтеграція зумовлює низку теоретичних і методологічних труднощів, серед яких відсутність єдиної термінологічної бази, різночитання ключових понять (таких як концепт, фрейм, ментальна репрезентація), неоднозначність у підходах до аналізу мовного матеріалу, а також проблема коректної інтерпретації результатів міждисциплінарних досліджень. Постає питання про межі когнітивної лінгвістики як науки, її методологічну самостійність та наукову ідентичність.

З огляду на зростання інтересу до когнітивного підходу в гуманітарних і прикладних дослідженнях (зокрема, у галузях штучного інтелекту [2], методик навчання мови [7; 6], дискурсаналізу, міжкультурної комунікації), особливої актуальності набуває вивчення саме тих проблем, які виникають на перетині різних дисциплін. Усвідомлення і систематизація таких проблем є необхідною умовою подальшого розвитку когнітивної лінгвістики як цілісної наукової парадигми, здатної запропонувати ефективні інструменти для аналізу мови як засобу пізнання і моделювання реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє сучасну динаміку когнітивної лінгвістики на стику гуманітарних і прикладних дисциплін, виявляючи, яким чином інтеграція з психологією, нейронауками, штучним інтелектом і культурологією розширює її теоретичні горизонти та робить методологію більш емпірично підтвердженою.

Qing Zhang та Lei Liu досліджують синергетичну взаємодію когнітивної лінгвістики, нейролінгвістики та семантичної риторики, підкреслюючи, що інтеграція методологічних підходів цих дисциплін створює концептуальне підґрунтя для більш глибокого та ефективного моделювання процесів інтерпретації риторичних конструкцій.

Особливу увагу вчені звертають на брак досліджень, у яких би поєднувалися методи реєстрації потенціалів, викликаних подією (Event-Related Potentials, ERP), із риторичним аналізом у межах когнітивної парадигми. ERP-експерименти дозволяють вивчати, як мозок у режимі реального часу обробляє мовні одиниці, зокрема слова, метафори, синтаксичні структури, що робить цей підхід особливо цінним для когнітивної лінгвістики та психолінгвістики [21].

Штучний інтелект, зокрема великі мовні моделі (Large Language Models, LLM), відкриває нові перспективи для когнітивної лінгвістики завдяки здатності відтворювати ключові мовні та когнітивні процеси. Їхні предиктивні механізми корелюють із часами читання та нейронними реакціями людини, що робить їх ефективним інструментом для перевірки гіпотез про мовну компетенцію (linguistic competence) й предиктивне кодування у мозку [17; 18]. Це відкриває можливості для тестування конструкційної граматики та фреймової семантики, поєднуючи людські й машинні дані [19; 12]. Водночас LLM здатні відтворювати насамперед формальну мовну компетентність (formal linguistic competence), тобто знання правил, граматичних і синтаксичних структур, тоді як їхні обмеження у сфері функціональної компетентності (functional linguistic competence) – здатність використовувати мову для розуміння, мислення, інтеракції з реальним світом, підкреслюють потребу чіткого розмежування між мовою та мисленням. Ця різниця обґрунтована нейронауковими даними, які демонструють, що ці два типи компетентності залежать від різних механізмів у мозку [15]. Дослідження окреслює межу між синтаксичним опануванням, у якому LLM демонструють високі результати, та глибинним понятійним осмисленням, що є визначальною характеристикою людської когніції. Це створює виклик для когнітивної лінгвістики: як перейти від моделювання мовних структур до моделювання процесів мислення.

Когнітивна лінгвістика сьогодні активно інтегрується з психологією, що підтверджується низкою новітніх досліджень, спрямованих на пояснення того, як мова взаємодіє з когнітивними й емоційними процесами. «Когнітивна психологія, яка значною мірою вплинула на розвиток когнітивної лінгвістики, допомагає з'ясувати, як мовні одиниці взаємодіють з нашими когні-

тивними здатностями, такими як сприйняття, пам'ять та розуміння» [1, с. 81]. Зокрема, в межах парадигми *embodied cognition* мова аналізується як відображення тілесного досвіду й симулятивних механізмів мислення, що узгоджується з психологічними моделями сприйняття й пам'яті [4]. Таким чином, *embodied cognitive linguistics* (ECL) зберігає статус одного з провідних напрямів, що визначає сучасні методологічні стратегії аналізу мови. Його принципи активно впроваджуються у сферу розуміння природної мови (*natural language understanding*, NLU), де використання принципів тілесної когнітивності дозволяє підвищити здатність мовних моделей до осмисленої інтерпретації тексту [14]. Поряд із цим новітні дослідження засвідчують, що інтеграція психологічних змінних, таких як емоції, увага та соціальний контекст, у моделі обробки природної мови підвищує їхню інтерпретативну здатність і дозволяє точніше моделювати мовленнєву поведінку. Такий міждисциплінарний підхід формує основу для глибшого розуміння мови як когнітивного та соціально-психологічного інструменту.

Отже, сучасні міждисциплінарні дослідження засвідчують, що когнітивна лінгвістика виходить за межі власне мовознавчої проблематики, інтегруючи методологічні підходи суміжних наук, зокрема психології та антропології. Ключові теоретичні підходи когнітивної лінгвістики (концептуальна метафора, теорія прототипів, втілене пізнання) демонструють, що мова виступає центральним механізмом осмислення досвіду, організації мисленнєвих процесів і відтворення культурних практик, що підкреслює її значущість у ширшому науковому контексті.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є виявлення особливостей міждисциплінарного підходу в когнітивній лінгвістиці та визначення його ролі у формуванні наукової парадигми. Основні завдання полягають у з'ясуванні напрямів інтеграції з суміжними науками, аналізі теоретико-методологічних труднощів та окресленні перспектив прикладного використання когнітивного підходу.

Дослідження спирається на аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний і дескриптивний методи, а також інтердисциплінарний підхід, що поєднує досягнення психології та лінгвістики.

Міждисциплінарний підхід у когнітивній лінгвістиці ґрунтується на розумінні мови як складного когнітивного та соціокультурного феномену, що не може бути пояснений лише лінгвістичними методами. Поєднання досягнень психології та лінгвістики дозволяє дослідникам

виявляти глибинні механізми формування значень, простежувати зв'язок між мовними структурами та когнітивними процесами, а також аналізувати роль досвіду, пам'яті та емоцій у продукуванні й розумінні мовлення. У цьому контексті особливого значення набуває втілене пізнання (*embodied cognition*), яке пояснює, як мовні одиниці відображають сенсомоторний досвід людини та метафоричні схеми, що виникають на його основі. Сучасні дослідження підтверджують ефективність інтеграції принципів тілесної когнітивності у сфері обробки природної мови (NLU), зокрема в мультимодальних моделях штучного інтелекту [9].

Сучасна когнітивна лінгвістика активно інтегрує підходи з психології, що розширює аналітичний потенціал досліджень мовних явищ та дозволяє виявляти глибинні зв'язки між мовною формою і когнітивними механізмами. Застосування експериментальних методів, зокрема *eye-tracking*, аналізу часу реакції, тестів на увагу та пам'ять, засвідчує, що мовлення не лише репрезентує, а й активно відтворює процеси сприйняття й мислення [4].

Міждисциплінарна інтеграція сприяє становленню когнітивного аналізу дискурсу як окремого напрямку, орієнтованого на дослідження процесів конструювання індивідуальних і колективних смислів у межах комунікативної взаємодії. Поєднання психологічного експерименту з корпусним аналізом мовного матеріалу забезпечує емпіричну обґрунтованість досліджень і поглиблює розуміння мовної поведінки як прояву когнітивних структур та моделей сприйняття.

Однією з ключових методологічних проблем сучасної когнітивної лінгвістики є відсутність єдиної термінологічної бази, що призводить до різночитань у трактуванні фундаментальних понять. Так, термін «концепт» трактується як ментальна одиниця знання [10], або як форма мовної репрезентації досвіду [20], як базова когнітивна одиниця мови, що відображає культурно обумовлений досвід [8], а в українській когнітивній лінгвістиці – як типологічно структурована ментальна одиниця, що включає когнітивні форми, культурні коди та мовну експресію. Як зазначає В. П. Пліс, «лінгвокультурний концепт – це смислове значення слова, що несе у собі ментальний і культурний зміст» [3, с. 116]. Розбіжності у визначеннях ускладнюють вироблення єдиних методологічних критеріїв аналізу цього феномена. Поняття «фрейм» по-різному розглядається в когнітивній науці та лінгвістиці: від моделі організації знань у штучному інтелекті [16] до

інструмента концептуалізації у семантиці [11], що призводить до розмитості дефініцій. Не менш дискусійним залишається термін «ментальна репрезентація», який у психології розуміється як відображення перцептивного досвіду [5], у філософії – як форма існування свідомості, а в когнітивній лінгвістиці – як механізм концептуалізації мовних значень [13].

Відсутність узгоджених підходів породжує труднощі не лише в теоретичному описі, а й у прикладних сферах. У галузі штучного інтелекту це ускладнює побудову когнітивно релевантних моделей знання та інтерпретації тексту. У когнітивному аналізі дискурсу неоднозначність категорій зумовлює варіативність результатів навіть за умови дослідження одного й того самого мовного матеріалу. У сфері міжкультурної комунікації термінологічні розбіжності ускладнюють опис універсальних і культурно-специфічних смислів. Подолання цієї проблеми потребує не лише уточнення дефініцій, а й міждисциплінарної узгодженості у використанні ключових понять. Її розв'язання можливе завдяки цілеспрямованим крокам у напрямі концептуальної та методологічної уніфікації.

Одним із можливих рішень є створення уніфікованої термінологічної бази. Вироблення узгоджених дефініцій ключових понять, таких як концепт, фрейм, ментальна репрезентація, потребує діалогу між представниками суміжних дисциплін: лінгвістами, психологами, філософами та фахівцями в галузі інформатики. Важливим кроком у цьому напрямку є розробка міждисциплінарних глосаріїв, які фіксуватимуть варіативність підходів до тлумачення термінів і сприятимуть прозорості наукового дискурсу.

Доцільним також є контекстуалізоване трактування понять, за якого терміни розглядаються не як універсальні одиниці, а як концепти з чітко визначеним контекстом застосування (лінгвістичним, психологічним, філософським, технічним).

Такий підхід дозволяє уникати семантичної плутанини в міждисциплінарному середовищі.

Ще одним ефективним засобом є апробація термінології в прикладних доменах, зокрема в штучному інтелекті, дискурсивному аналізі чи міжкультурній комунікації. Це дозволяє оцінити практичну релевантність і валідність понять у різних контекстах. Перспективним є також мережевий підхід до дефініцій, що передбачає створення ієрархічно організованих семантичних структур, де кожне поняття має кілька рівнів уточнення залежно від дослідницької мети та наукової парадигми.

Таким чином, когнітивна лінгвістика постає як відкрита міждисциплінарна галузь, що поєднує теоретичну багатовимірність із прикладною орієнтацією та формує цілісний інструментарій для аналізу мови як засобу пізнання і моделювання реальності. Завдяки міждисциплінарному підходу вона зберігає методологічну гнучкість і здатність інтегрувати здобутки суміжних наук у вивчення мовних процесів.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що міждисциплінарність є визначальною ознакою сучасної когнітивної лінгвістики. Поєднання методів лінгвістики, психології, антропології, нейронаук та інформатики дає змогу розглядати мову як багатовимірний когнітивний і культурний феномен. Інтеграція з технологіями штучного інтелекту відкриває нові перспективи для моделювання когнітивних процесів і мовної поведінки.

Перспективними напрямками подальших розвідок є систематизація термінологічного апарату когнітивної лінгвістики, розширення експериментальних і корпусних досліджень, а також активне впровадження когнітивних підходів у штучний інтелект, аналіз дискурсу та міжкультурну комунікацію. Усвідомлення й подолання методологічних викликів на перетині дисциплін стане запорукою подальшого розвитку когнітивної лінгвістики як цілісної наукової парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демидюк О. Б. Мова як інструмент пізнання : погляд через когнітивну лінгвістику. IV Міжнародна конференція факультету лінгвістики спільно з Українською асоціацією когнітивної лінгвістики і поезики (УАКЛіП) «*Лінгвістика і виклики сучасного світу: перетинаючи дослідницькі кордони*». Київ, 22–23 травня 2025 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. С. 81. URL: https://ktpam.kpi.ua/wp-content/uploads/2025/05/Proceedings_UACLaP-2025_.pdf
2. Демидюк О. Б., Лук'янова Г. В., Нікіфірова С. М. Застосування ресурсів штучного інтелекту в навчанні іноземній мові студентів технічних спеціальностей. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «*Теорія та методика навчання та виховання*». 2025. Вип. 58. С. 55–65. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/17644>
3. Пліс В. П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». 2019. Вип. 9. Том 1. С. 115–119. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/9/part_1/24.pdf
4. Barsalou L. W. Challenges and opportunities for grounding cognition. *Journal of Cognition*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 31. DOI: 10.5334/joc.116.

5. Barsalou L. W. Perceptual symbol systems. *Behavioral and Brain Sciences*. 1999. Vol. 22. №4. P. 577–660. DOI: 10.1017/S0140525X99002149.
6. Demydiuk O. Cognitive approach to grammar as a model for linguistic analysis. International Conference on Current Issues of Linguistics and Didactics “*Thinking – Language – Speech*”. Kharkiv : H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2024. P. 56–59. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/df5aefc4-b981-428f-a157-b6b83fa2b440/content#page=57>
7. Demydiuk O. The role of cognitive styles in language learning. *Research and education in the global world: eurointegration processes in the time of war* : Book of papers of the XI International Forum for Researchers. Kharkiv : TESOL-Ukraine, O. M. Beketov NUUE in Kharkiv, 2025. P. 299–300. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/68236/>
8. Dirven R., Verspoor M. Cognitive exploration of language and linguistics. Amsterdam : John Benjamins. 2004. 277 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Cognitive_Exploration_of_Language_and_Li.html?id=uZcs6poXkfEC&redir_esc=y
9. Driess D. et al. PaLM-E : An embodied multimodal language model. *Proceedings of the 40th International Conference on Machine Learning*. 2023. URL: arXiv preprint arXiv:2303.03378.
10. Evans V., Green M. Cognitive linguistics: An introduction. Edinburgh : Routledge. 2018. 856 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315864327>.
11. Fillmore C. J. Frame semantics. In Linguistic Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the morning calm*. Seoul : Hanshin. 1982. P. 111–137. URL: https://brenocon.com/Fillmore%201982_2up.pdf
12. Guo S. et al. NutFrame : Frame-based Conceptual Structure Induction with LLMs. *Proceedings of the 2024 Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation*. 2024. P. 12330–12335. URL: <https://aclanthology.org/2024.lrec-main.1079/>
13. Jackendoff R. Foundations of language : Brain, Meaning, Grammar, Evolution. Oxford University Press. 2002. 477 p.
14. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought. New York: Basic Books. 1999. 624 p.
15. Mahowald K. et al. Dissociating language and thought in large language models. *Trends in Cognitive Sciences*. 2024. Vol. 28. № 5. P. 517-540.
16. Minsky M. A framework for representing knowledge. 1974. P. 111–142. URL: <https://pages.ucsd.edu/~scoulson/203/minsky.pdf>
17. Schrimpf M. et al. The neural architecture of language: Integrative modeling converges on predictive processing. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2021. Vol. 118. № 45. DOI: 10.1073/pnas.2105646118.
18. Smith N., Levy R. The effect of word predictability on reading time is logarithmic. *Cognition*. 2013. Vol. 128. № 3. P. 302–319. DOI: 10.1016/j.cognition.2013.02.013.
19. Weissweiler L. et al. Construction Grammar Provides Unique Insight into Neural Language Models. *Proceedings of the First International Workshop on Construction Grammars and NLP*. 2023. P. 85–95. URL: <https://aclanthology.org/2023.cxgslp-1.10/>
20. Wierzbicka A. Semantics : Primes and universals. Oxford University Press. 1996. 512 p.
21. Zhang Q., Liu L. Opinion on the intersection of neurolinguistics, cognitive linguistics, and semantic rhetoric. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1101312.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025